

Напускане на гнездото

Като момче – от четене на романите на Фенимор Купър и гледане на каубойски филми – си бях създал романтична представа за Америка и Канада. Суровите открити пространства на американския Запад, описани в книгите на Джон Мюър и фотографиите на Ансел Адамс, сякаш обещаваха откритост, свобода и лекота, каквито липсваха на все още възстановяващата се от войната Англия.

Като студент по медицина в Англия моята военна служба бе отложена, но веднага щом приключих стажовете си, трябваше да се явя, за да изпълня дълга си. Идеята за военна служба не ми се нравеше особено (макар че брат ми Маркърс ѝ се бе наслаждавал, а владееенето на арабски го бе изпратило в Тунис, Киренайка и Северна Африка). Аз си подадох документите за една привлекателна алтернатива – да изкарам тригодишно разпределение като лекар в Колониалната служба, и бях избрал да отслужа трите си години в Нова Гвинея.

Ала самата Колониална служба се свиваше и възможността да служа като лекар приключи тъкмо преди да завърша медицинското училище. Самата задължителна военна служба пък трябваше да приключи само няколко месеца след датата на моето постъпване през август.

Мисълта, че привлекателното екзотично назначение в Колониалната служба вече не е възможно, и фактът, че аз щях да съм един от последните новобранци, ме вбесяваха и се оказаха още един фактор, който ме накара да напусна Англия. Въпреки това чувствах, че в известен смисъл имам морално задължение да служа. Когато пристигнах в Канада, тези противоречиви чувства ме подтикнаха да стана доброволец в Кралските канадски военновъздушни сили (ККВВС). (Бях омагьосан от един стих

на Одън за пилота, „в кожа засмян“, а службата в Канада, страна от Общия пазар, щеше да се смята за равностойна на военната служба в Англия – важно съображение в случай, че се завърнех в Англия.)

Имаше и други причини да избягам от Англия – както беше направил моят брат Маркъс десет години по-рано, когато отиде да живее в Австралия. През петдесетте години на века много висококвалифицирани мъже и жени напуснаха Англия (така нареченото изтичане на мозъци), защото в страната беше пълно с професионалисти и университети и (нещо, което наблюдавах по време на стаж ми по неврология в Лондон) блестящи и реализирали се хора можеха с десетилетия да заседнат на някоя подчинена позиция, където нямаха нито самостоятелност, нито отговорност. Мислех, че в Америка, чиято здравна система беше далеч по-обширна и съвсем не тъй скована, ще се намери място за мен. Подтикваше ме и чувството, което бе имал и Маркъс, че в Лондон има твърде много доктор Саксовци: майка ми, баща ми, по-големият ми брат Дейвид, един чичо и трима братовчеди, и всички ние се състезавахме за пространство в претъпкания медицински свят на Лондон.

Отлетях за МОНРЕАЛ на 9 юли, навръх двайсет и седмия ми рожден ден. Прекарах там няколко дни, като се виждах с роднини, посетих Монреалския неврологичен институт и се свързах с ККВВС. Заявих им, че искам да стана пилот, но след няколко теста и интервюта те ми казаха, че с моето минало във физиологията ще бъде най-добре да ме изпратят на изследователска работа. Доктор Тейлър, много високопоставен офицер, ме разпита надълго и нашироко и ме покани да прекарам една седмица с него, за да ме прецени. В края ѝ, доловил моята колебливост, той каза:

– Ти явно си много талантлив и бихме се радвали да те вземем, но не съм сигурен какви са твоите мотиви да постъпиш. Защо не си вземеш три месеца да попътуваш, да пообмислиш нещата? Ако и след това все още искаш да дойдеш при нас, обади ми се.

Почувствах облекчение. Внезапно изпитах усещане за свобода и лекота и реших да се възползвам максимално от своя три-месечен „отпуск“.

Тръгнах да пътувам из Канада и както винаги, когато пътувам, си водех дневник. Докато пресичах страната, пишех само кратки писма на родителите си и нямах възможност да им пиша по-подробно, докато не стигнах до остров Ванкувър. Там съчиних едно дълго писмо, описвайки с подробности моите пътешествия. Докато се опитвах заради тях да си припомня Калгари и Дивия запад, отпуснах юздите на въображението си. Съмнявам се дали истинският Калгари е толкова екзотичен, колкото го описах:

Ежегодната „тарапана“ в Калгари току-що е приключила и по улиците е пълно с безцелно скитащи каубои в джинси и еленова кожа, които седят по цял ден, нахлупили шапките върху лицата си. Но освен това Калгари има и 300 000 граждани. Градът расте като гъба след дъжд. Нефтът е докарал истински потоп от геолози, инвеститори, инженери. Животът в Дивия запад е превзет от рафинерии и заводи, от кантори и небостъргачи. [...] Освен това има огромни находища на уранова руда, злато и сребро, и неблагородни метали и човек вижда в кръчмите малки пакетчета златен прах да минават от ръка в ръка, както и хора от чисто злато зад техните загорели лица и мръсни гашеризони.

А сетне се върнах към радостите на пътуването:

Хванах Канадската тихоокеанска железница за Банф, бродейки развълнувано из „живописния дворец“ на влака. Преминахме от безкрайните равнинни прерии през ниските, покрити със смърчове хълмове на Скалистите планини, като през цялото време полека-лека се изкачвахме. И постепенно въздухът захладна, а пейзажът стана по-отвесен. Възвишенията пораснаха до хълмове, а хълмовете – до планини – все по-високи и назъбени с всяка измината миля. Пуфкахме маломощно по коритото на една долина, а увенчаните със сняг планини се издигаха страховити наоколо. Въздухът бе толкова чист, че виждахме върхове на 150 километра от нас, планините зад гърба ни сякаш висяха над главите ни.

От Банф навлязох по-дълбоко в сърцето на канадските Скалист планини (там си водих особено подробен дневник и по-късно го преработих за едно писание, което нарекох „Канада: Пауза 1960“).

КАНАДА: ПАУЗА (1960)

Как само се движех! Пропътувах почти пет хиляди километра за по-малко от две седмици.

Цари тишина – тишина, каквато никога през живота си не съм чувал. Скоро отново ще потегля и вероятно никога няма да спра.

Излегнал съм се на една високопланинска ливада на повече от 2400 метра надморска височина. Вчера се мотях близо до нашата хижа с три дами ботанички от Калгари – високи и яки като амазонки – и научих от тях имената на много цветя.

Ливадата беше превзета от цъфтящи планински камасии, подобни на огромни глухарчета – пламнали и сякаш плаващи на утринното слънце. Индиански четки – от бледокремави до яркоалени. Соландри, планински лалета, валериани, по-тайничета, извити пропадничета и вонящи мухоловки (две от най-прелестните цветя, въпреки имената).¹ Арктически малини и ягоди, които рядко дават плод; трилистни ягоди, които улавят и задържат в центъра си проблясващи капчици роса. Сърцевидни арники, орхидеи калипсо, петолистници и аквилегии. Ледникови лилии и алпийски великденчета. Някои от скалите са покрити с блестящи лишей, святкащи отдалече като скъпоценни камъни; върху други са скупчени сукулентни тлъстиги, които похотливо пръскат, когато ги натиснеш с пръст.

Ние сме много над територията на величествените дървета. Има много храсталаци – върбови и хвойнови, боровинки и бизонови ягоди, – но от дърветата на тази височина има единствено лиственици – с техните непорочно бели стволове и падащи иглички.

Има лалутери, кръглоухи планински зайци, обикновени и ивичести катерици, а и по някой мармот в сянката на скалите. Свраки, коприварчета, мушитрънчета и дроздове. Мечки в изобилие – черни и кафяви, макар че гризли се срещат рядко. Елени и лосове на по-ниско разположените

¹ Камасии, индиански четки, соландри – цветя, характерни за Северна Америка.

пасища. Мярнах едно огромно крило, затъмнило слънцето, и веднага разбрах, че това е белоглав лешояд от Скалистите планини.

Все по-високо и по-високо – животът изчезва, всичко става еднообразно сиво и отново мъховете и лишейте са царете на творението.

Вчера бях в компанията на Професора, неговото семейство и един приятел – „Стария Маршал“, – когото той наричаше „братко“ и двамата наистина изглеждаха като братя, макар да бяха само приятели и колеги. Яздихме заедно до огромно планинско плато, което бе толкова високо, че гледахме отгоре масивните купести облаци около нас.

– Тук човекът не е променил нищо! – извика Професора. – Само е поразширил козите пътеки.

Нямах думи за това усещане, а и никога по-рано не съм го имал. То идваше от съзнанието, че си много далеч от цялото човечество, съвсем сам в близките хиляда и петстотин квадратни километра. По-късно се спуснахме – конете ни внимателно си пробиваха път сред ниската растителност – към поредицата ледникови езера с техните странни названия: Сфинкс, Скарабей и Египет. Като преоблегнах предупрежденията им да се пазя, съблякох мокрите си от пот дрехи, гмурнах се в чистите води на Египет и изплавах по гръб. От едната ми страна се издигаха Фараонските планини с гигантски йероглифи по старите им лица; от другата обаче всички върхове бяха безименни – и дано си останат такива.

На връщане минахме покрай пълен с гладки морени ледников басейн.

– Само си представете! – извика Професора. – Тази невероятна купа е била пълна с лед на дълбочина около 90 метра. И когато ние и нашите деца умрем, от наносите ще поникнат семена и над тези камъни ще се надвеси млада гора. Тук пред вас е сцената на една геологична драма, миналото и бъдещето присъстват в настоящето, което усещате, и всичко това – в рамките на едно-единствено човешко поколение и една човешка памет.

Хвърлих поглед към Професора – малка фигурка, изправена пред двестаметровата каменно-ледена стена; абсурдна със своите видели всичко шапка и панталони и въпреки

това изпълнена с достойнство и власт. Гледаш мощта на ледниците и потоците, а тя е нищо в сравнение с мощта на това гордо насекомо, което ги наблюдава и разбира.

Професора беше чудесен компаньон. На чисто практическо равнище той ме научи да разпознавам ледниковите циркуси и различните видове морени; да разчитам следите на лосовете и мечките и опустошенията от таралежите; да изследвам терена за блатиста или нестабилна почва; да запомням ориентирите, така че никога да не се губя; да забелязвам зловещите, прилични на лещи облаци, които вещаят чудовищни бури. А познанията му бяха огромни и може би всеобхватни. Той говореше за право и социология, за икономика; за политика и бизнес, реклама; за медицина, психология и математика.

Никога не бях срещал човек, който да е в толкова дълбока връзка с всеки аспект от своето обкръжение – физическо, обществено, човешко; и при това обогатен от присмехулните прозрения на собствения си ум и мотиви, които уравновесяваха и правеха лично всичко казано от него.

Запознах се с Професора предната вечер и му доверих историята на моето бягство от семейството и страната и колебанията си дали да продължа с медицината.

– Избраната ми професия! – възкликнах горчиво. – Други хора ми я избраха. Сега искам само да бродя и да пиша. Мисля да стана дървар за една година.

– Забрави! – лаконично каза Професора. – Ще си пратосаш времето. Иди да видиш медицинските колежи и университети в Щатите. За теб са Щатите. Никой не те принаждава. Ако си добър, вървиш нагоре. Ако не те бива, скоро ще го разберат...

...Сега пътувай, колкото можеш – ако имаш време. Но пътувай правилно – така, както пътувам аз. Аз винаги чета и размишлявам за историята и географията на мястото. Виждам хората от тази гледна точка, поставени в социалната рамка на времето и местоположението. Взemi например прериите; отидеш ли в тях, ще си пропиленеш времето, освен ако не познаваш сагата на фермерите, влиянието на закона и религията в различни времена, икономическите проблеми, трудностите на общуването и резултатите от успешните минерални находки...

...Забрави за лагерите на дърварите. Иди в Калифорния. Виж секвоените гори. Виж мисиите. Виж Йосемити. Виж Паломар – това е върховно изживяване за интелигентния човек. Веднъж разговарях с Хъбъл и открих, че той познава из основи правото. Знаеш ли, че преди да се обърне към звездите, е бил адвокат? И непременно иди в Сан Франциско! Това е един от дванайсетте най-интересни градове в света. В Калифорния има огромни контрасти – най-голямото богатство и най-чудовищната нищета. Ала навсякъде има красота и възможности. Прекосил съм над сто пъти Америка по всички възможни начини. Видял съм всичко. Ако ми споделиш какво желаеш, ще ти кажа къде да отидеш. Е, какво ще речеш?

– Парите ми са на свършване!

– Ще ти дам назаем колкото ти трябва и можеш да ми ги върнеш, когато ти е удобно.

До този момент Професора ме познаваше от един час.

Професора и Маршал обичаха Скалистите планини и от двайсет години ги посещаваха всяко лято. На връщане от езерото Египет те ме поведоха извън пътеката и навътре в гората, докато стигнахме до ниска тъмна хижа, полузаровена в земята. Професора изнесе кратка просвещаваща лекция:

– Това е хижата на Бил Пейто. Освен нас само трима души на света знаят къде се намира; официално се води унищожена от пожар. Пейто е бил номад и мизантроп, голям ловец и наблюдател на дивия живот, а също и баща на безброй копелета. На негово име са кръстени едно езеро и една планина. През 1926 г. го нападнала някаква бавно протичаща болест и най-накрая вече не можел да живее сам. Спуснал се на кон до Банф – див и легендарен странник, за когото всеки знаел, но когото никой не бил виждал. Скоро след това умрял.

Приближих потъмнялата и гниеща хижа. Вратата ѝ висеше настрана и аз разчетох едва видимия надпис: ВРЪЩАМ СЕ СЛЕД ЧАС. Вътре видях готварските му принадлежности и древни сладка, минералните му образци (той имал малка мина за талк), откъси от дневника му и „Илюстрираният Лондон Нюз“ от 1890 до 1926 година. Моментално напечно сечение на един човешки живот, чисто срязано от

обстоятелствата. Сетих се за „Мари Селест“¹. Вече бе вечер, а аз бях прекарал целия ден в излежаване на онази просторна ливада, дъвчейки тревички и взирайки се в планините и небето. Бях размишлявал и почти бях изписал тефтерчето си.

Лятна вечер у дома. Залязващото слънце осветява ружите и колчетата за крикет, забити в поляната зад къщата. Петък е, а това означава, че майка ми ще запали свещите за шабат и докато пази с шепи пламъчетата да се разгорят, ще промърмори тиха молитва, чиито думи така и не научих. Баща ми ще отпие от една малка чаша и вдигайки виното, ще благодари на Бога за плодородието.

Подухнал е слаб ветреца, който най-накрая нарушава дългото спокойствие на деня и предизвиква неспирно потрепване на тревата и цветята. Време е да стана и да тръгна – далеч отгук и отново на път. Не си ли обещах, че скоро ще бъда в Калифорния?

*

Тъй като бях пътувал с влак и самолет, реших да завърша пътуването си на запад на автостоп – и почти веднага ме мобилизираха да гася пожари. Писах на моите родители:

В Британска Колумбия не е валидно от повече от трийсет дни и навсякъде бушуват горски пожари (вероятно сте чели за тях). Има нещо като военновременен закон и Горската комисия може да мобилизира всеки, който им се види годен. Бях съвсем щастлив от това преживяване и прекарах един ден в горите заедно с други объркани новобранци, като влачех маркучи напред-назад и се опитвах да бъда полезен. Те обаче ме бяха поискали само за един пожар и когато най-подир пихме по бира над неговите смаляващи се пушещи

¹ „Мари Селест“ е американска търговска бригантина, открита през 1872 г. без екипаж в океана – с частично вдигнати и пораздърпани платна, но напълно годна за плаване. Последният запис в корабния дневник бил от преди десет дни и той с нищо не показвал защо екипажът е напуснал „Мари Селест“. Оттогава загадката е послужила като основа на доста драматични разкази, романи, филми и драматизации.

руини, почувствах как сияя от братска гордост, че той е бил потушен.

По това време на годината Британска Колумбия изглежда очарователно. Небето е ниско и виолетово – дори по пладне – от пушека от безбройните пожари, а във въздуха цари ужасна затъпяваща жега и безветрие. Хората се движат и пълзят с отегчителността на филм на забавен каданс и вечно тегне едно усещане за неизбежност. Във всички църкви се молят за дъжд и само бог знае какви странни ритуали се практикуват извън тях, за да завали. Всяка нощ светкавицата ще удари някъде и нови хектари ценна дървесина ще пламнат като прахан. А понякога просто в миг пламва огън, сякаш от нищо, подобно на мултифокален (многоогнищен) рак в някоя обречена тъкан.

Тъй като не желаех отново да ме мобилизират заради пожарите – наслаждавах се на преживяването един ден и това ми стигаше, – взех един автобус на фирма „Грейхаунд“ за оставащите хиляда километра до Ванкувър.

От Ванкувър се качих на кораб до остров Ванкувър и се настаних в частен пансион на Куоликъм Бийч (името Куоликъм ми хареса, защото ми напомняше за Тудикум¹, биохимика от деветнайсети век, и за *колхикум*², есенния кърпикожух. Тук си позволих няколкодневна почивка от пътуването и съставих едно писмо от 8000 думи до моите родители, което завършваше с тук и сега:

Тихият океан е топъл (около 75°)³ и изнервящ след ледниковите езера. Днес отидох на риба с един офталмолог на име Норт, който е работил в Мерис и Националната, а сега практикува във Виктория. Той каза, че остров Ванкувър е „малко късче от небесата, което някак ги е напуснало“, и мисля, че в известен смисъл е прав. Островът има гори и

¹ Йохан Лудвиг Вилхелм Тудикум (1829–1901) – роден в Германия лекар и биохимик, смятан за основоположник на „мозъчната химия“ и на британската биохимия. В английския вариант се произнася „Тадикъм“.

² Латинското название на есенния минзухар е *Colchicum autumnale* (колхикум).

³ По Фаренхайт, или малко под 24 градуса по Целзий.

планини, и потоци, и езера и океана. [...] Между другото, хванах шест съомги и една се откачи от кордата; кълват ли, кълват; сладки сребърни красавици, които ще сготвя утре на закуска.

След два-три дни ще сляза до Калифорния – добавих, – вероятно с „Грейхаунд“, тъй като разбрах, че са особено зле настроени към стопаджиите и понякога ги гърмят, щом ги зърнат.

Пристигнах в Сан Франциско една съботна вечер и същата нощ мои приятели, с които се бях запознал в Лондон, ме заведоха на вечеря. Следващата сутрин ме взеха; минахме с кола по моста „Голдън Гейт“ и поехме нагоре по обраслите с борове хълбоци на планината Тамалпаис към катедралното спокойствие на гората Мюр. Смълчах се от благоговение под секвоите и именно в този момент реших да остана в Сан Франциско с неговите чудесни околност за цял живот.

Имах да свърша безброй неща – трябваше да получа зелена карта. Трябваше да намеря място, където да работя, някоя болница, която да ме наеме – неофициално и без заплащане – през месеците, докато получа зелената карта; исках всичките си вещи от Англия – дрехи, книги, статии и (не на последно място) моя верен „Нортън“; нуждаех се от всевъзможни документи и имах нужда от пари.

Може да бях лиричен и поетичен, когато пиша на родителите си, но сега се налагаше да бъда практичен и прагматичен. Бях завършил гигантското си писмо от Куоликъм Бийч с благодарност към родителите ми:

Ако остана в Канада, ще имам доста щедра заплата и свободно време. Ще мога да спестявам и дори да върна част от парите, които вие сте прахосали за моя живот в продължение на двайсет и седем години. Колкото до другите неосезаеми и неизчислими неща, които сте ми дали, бих могъл да се отплатя за тях единствено като вода относително щастлив и полезен живот, като поддържам връзка с вас и ви виждам, когато мога.